

האם יש לברך ברכת האילנות דווקא בחודש ניסן

בס"ד

פתיחה

כחלק מברכות הראייה המובאות בגמרא בברכות (מג ע"ב) בהם עסקנו בעבר בהקשרים שונים (עיין לדוגמא בדף לפרשת בשלח שנה ד'), מובא שהיוצא בימי ניסן ורואה אילנות מלבליים עליו לברך 'שלא חסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות להתנאות בהם בני אדם', וכך פסק השולחן ערוך (רכו, א) בעקבות הרמב"ם והטור.

עם בואו של חודש ניסן, נעסוק השבוע בדיני ברכת האילנות ובשאלות: האם כאשר הגמרא כותבת היוצא 'בימי ניסן' כוונתה לניסן בדווקא או שאפשר לברך גם בשאר ימות השנה כאשר רואים עצים פורחים, כמה עצים פורחים יש לראות בשביל שיהיה ניתן לברך ברכה זו, והאם צריך דווקא אילנות מאכל.

זמן הברכה

כפי שראינו בפתיחה, הגמרא כותבת שהיוצא בימי ניסן עליו לברך. נחלקו הפוסקים האם הכוונה דווקא בימי ניסן, או שבכל זמן בו רואים אילנות מלבליים ניתן לברך, מחלוקת שמשיפה גם השאלה האם נשים חייבות בברכה זו:

א. **החיד"א** (ברכי יוסף רכו, ב) **והרב אליהו** (מאמר מרדכי למועדים) כתבו, על פי הקבלה יש עניין לברך דווקא בימי ניסן. **הזהר** בפרשת בלק (קצו, ב) כותב, שבימי ניסן הנשמות מהעולמות העליונים מסתובבות באילנות ובפרדסים, ובזכות שמברכים על האילן מעלים אותן - לכן דווקא בניסן מותר לברך, ואם עבר ניסן יאמר את הברכה בלא שם ה'. ובלשון החיד"א:

"והרב צידה לדרך מאמר א' סוף כלל ג' כתב, וכן אם ראה אילנות פורחות בחדש אדר. ואני שמעתי דברכה זו על דרך האמת שייכא דווקא לימי ניסן. וכפי זה נראה לומר, דגם על פרחי שקדים יכול לברך בימי ניסן, והכי חזין לרבנן קשישאי ברוכי מברכי על פרחי שקדים בימי ניסן. וכן עיקר."

ב. **האשכול** (עמ' סח) **והריטב"א** (ראש השנה יא ע"ב ד"ה הא) שצעדו בדרך הפשט, חלקו וכתבו, שהגמרא כתבה היוצא בימי ניסן, מפני שבארץ ישראל ובסביבתה העצים פורחים בתקופת ניסן, אבל למעשה אפשר לברך בכל זמן בו האילנות פורחים, ואין הגבלה לזמן מסויים.

בדרך זו הלכו רוב הפוסקים, וביניהם **האליה רבה** (רכו, א), **החיי אדם** (סג, ב), **והמשנה ברורה** (שם, א). אמנם כפי שכתב **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת א, א), נראה שלכתחילה עדיף לברך בניסן כדי לצאת ידי חובה לפי כל השיטות, אך למעשה מי ששכח - יכול לברך בחודשים הבאים (ואין צריך לחשוש לדעת המקובלים הסוברים שאין לברך).

חייב נשים בברכה

למחלוקת על זמן הברכה יש השלכה נוספת, האם נשים חייבות בברכת האילנות. כפי שראינו בעבר (סוכות שנה ב'), הגמרא במסכת קידושין (כט ע"א) פוסקת שנשים פטורות מכל מצוות עשה שהזמן גרמא, כלומר מכל המצוות שנוהגות בזמן מיוחד. וכמו נטילת לולב המתבצעת דווקא בסוכות.

משום כך, אם את ברכת האילנות אפשר לברך כל השנה ולא דווקא בניסן, ממילא היא לא נחשבת מצוות עשה שהזמן גרמא, וגם נשים תהיינה חייבות בה, וכן פסקו **הרב פרנק** (הר צבי א, קיח) **והרב עובדיה** (חזון עובדיה פסח). לעומת זאת לדעת **הרב אליהו**, כפי שראינו סובר שברכת האילנות נוהגת רק בימי ניסן - אשה פטורה מלברך ברכה זו, וככל מצוות עשה שהזמן גרמא¹.

ברכת האילנות בשבת

שאלה נוספת שדנו בה הפוסקים ביחס לזמן הברכה היא, האם מותר לברך את ברכת האילנות בשבת. הגמרא במסכת סוכה (לז ע"ב) כותבת, שאין איסור להריח הדס המחובר לקרקע בשבת, מכיוון שכוונת האדם להריחו, ורצונו להריח מתקיים גם בלי לתלוש א ההדס ואין חשש שיבוא לתולשו (ובניגוד לאתרוג, שיש חשש שיבוא לתלוש אותו על מנת לאוכלו).

א. **הגרש"ז אויערבך** (הליכות שלמה תפילה כג), **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת א, ב) נקטו, שכשם שלא חוששים שמא יבואו לקטוף את ההדס כאשר מריחים אותו, כך אין לחשוש שמא יברכו את ברכת האילנות יקטפו את הפרחים, ולכן מעיקר הדין אין מניעה לברך בשבת את ברכת האילנות וכפי שנוהגים רבים. ובלשון הרב עובדיה:

"והעיקר להלכה שמותר לברך ברכת האילנות בשבת. אלא שלכתחילה מהיות טוב יש לברך ברכת האילנות בימות החול, ורק אם לא נזדמן לו לברך אלא בשבת הסמוכה לסוף חודש ניסן, וחושש שמא ישכח ויפסיד ברכה זו לגמרי, אז יברך ברכת האילנות בשבת. והזריזים המקדימים למצוות נוהגים לברך ברכת האילנות בצבור, בראש חודש ניסן או למחרת."

ב. **הרב עדאיה** (ישכיל עבדי חלק ח) **והרב מרדכי אליהו** (אתר הרב אליהו) חלקו וסברו שאין לברך בשבת, והם ופוסקים נוספים העלו מספר טעמים לכך. יש שכתבו שבכל זאת יש לחשוש שמא יקטפו פרחים, כמו כן יש שהוסיפו שיש חשש שמא יוציאו סידורים אל מחוץ לעירוב, כיוון שלא זוכרים את הברכה בעל פה.

גם המקובלים נהגו שלא לברך בשבת, כיוון שכפי שראינו לשיטתם יש לברך דווקא בניסן כדי להעלות את הנשמות המסתובבות באילנות ובפרדסים, ופעולה זו אסורה בשבת משום בורר (ולמרות שעל פי ההלכה אין בכך פעולת בורר, אין להשוות בין דיני ההלכה לקבלה).

¹ לדעת הפוסקים האשכנזים בעקבות **רבינו תם**, למרות שאשה פטורה ממצוות עשה שהזמן גרמא היא בכל זאת יכולה לחייב את עצמה ולברך. לעומת זאת לדעת הספרדים בעקבות **הרמב"ם**, אסור לאשה לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא (למעט לולב וכדומה שחלק סוברים שיכולות לברך וכפי שראינו בעבר בדף לסוכות). משום כך לשיטת הרב אליהו הצועד בשיטת הספרדים, גם אם היא רוצה לברך ברכת האילנות אסור לה.

על אלו אילנות מברכים

כאמור, למרות שהגמרא כותבת שהיוצא בימי ניסן עליו לברך, הפוסקים ההולכים על פי דרך הפשט נקטו שאין הכוונה דווקא לניסן. עוד נחלקו האחרונים, האם ניתן לדייק מכך שהגמרא כותבת "הרואה אילנות מבלבלים", שיש לברך רק כאשר רואים לפחות שני עצים, או שגם במקרה זה אין לדייק מדברי הגמרא, ודי בעץ אחד:

א. **הרב ולדנברג** (ציץ אליעזר יב, כ) נקט בעקבות **כף החיים** (רכו, ב), שכאשר הגמרא כותבת 'אילנות' רצונה להדגיש שצריך לפחות שני אילנות ולא די באחד. גם **הרב אליהו** (אתר הרב אליהו) פסק כדברי הציץ אליעזר, אולם בעוד שהציץ אליעזר כתב שאין צורך לחפש שני אילנות שונים זה מזה, הרב אליהו כתב שטוב על פי הקבלה להדר ולחפש שונים, ובלשון:

"צריך לברך לכל הפחות על שני אילנות מאכל שיש בהם פרחים פורחים. ואפילו שני האילנות מסוג אחד, ולכתחילה ראוי להדר ולברך על שני אילנות מאכל משני סוגים."

ב. **הרב פיינשטיין** (רבבות אפרים ח, עז) ו**הרב עובדיה** (חזון עובדיה ברכות) חלקו וסברו, שאין חובה לברך דווקא על שני אילנות. כיצד יתרוצצו את לשון הגמרא הכותבת 'אילנות'? אפשרות אחת לתרץ היא שחלק מהראשונים (למשל הרא"ה והמהרי"ל) גרסו אחרת בדברי הגמרא, ולפי גרסתם לא כתוב הרואה אילנות, אלא הרואה אילן.

אפשרות נוספת לתרץ הביא **הרב רימון** (ברכת האילנות עמ' 44), שלמרות שהגמרא בהמשך (נח ע"א) אומרת שהרואה חכמי ישראל מברך אשר חלק מחוכמתו, אף על פי כן להלכה נפסק שאפשר לברך אפילו על חכם אחד מחכמי ישראל. הוא הדין בברכת האילנות, למרות שכתוב בלשון רבים אפשר לברך על עץ בודד.

אילן סרק או מאכל

לדעת הרב משה פיינשטיין ו**הרב עובדיה** שאפשר מעיקר הדין לברך על עץ אחד, ניתן למצוא בקלות עץ פרי פורח. לעומת זאת לדעת הרב אליהו והציץ אליעזר המצריכים שני אילנות, קשה (בעיקר בערים) למצוא שני אילנות מאכל בשטח אחד והנמצאים יחד. דנו הפוסקים בעקבות מקרים מעין אלו, האם העץ צריך להיות עץ מאכל דווקא:

א. **השאלת יעבץ** (מור וקציעה קכה) נקט, שמותר לברך גם על עץ סרק, ולראייה שהגמרא לא כותבת שיש לברך דווקא על אילן מאכל. הסברה בשיטה זו היא, שמטרת ברכת האילנות לשבח את הקב"ה על התחדשות הבריאה ועל הפריחה, ולכן בפשטות אין הבדל בין אילן מאכל לבין אילן סרק.

ב. **בשו"ת ההלכות קטנות** (ב, כח) חלק וסבר, שכוונת הגמרא לפסוק שדווקא על עץ מאכל יש לברך, וכן פסקו **המשנה ברורה** (שם, ב) ו**הרב עובדיה** (שם). כיצד הבינו דין זה מהגמרא? הגמרא כותבת שהיוצא בימי ניסן עליו לברך, והעץ שלרוב פורח בניסן הוא השקד - מוכח שכוונת הגמרא לעץ מאכל. ובלשון ההלכות קטנות:

"שאלה הא דאמר רב יהודה דנפיק ביומי דניסן וחזי אילני דקא מלבלבי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום אי הוי פרח או ציץ: תשובה בפירוש השולחן ערוך הוכחתי דכלל בלוב הוי הפרחים דהיינו השושנים וגם הניצנים. ושם מוכח דאין לברך אלא על אילני מאכל."

ג. **הרב וואזנר** (שבט הלוי, נג) במעין דעת ביניים נקט, שלכתחילה יש לברך על עץ מאכל, וכדעת המשנה ברורה. מכל מקום הוסיף שבדיעבד, מי שבירך בטעות על עץ סרק לא יחזור ויברך על עץ מאכל, ויחשוש לדעת היעב"ץ הסובר שכבר יצא ידי חובה בעץ סרק וברכה על עץ נוסף תהיה לבטלה.

פירות ערלה ועץ מורכב

דנו הפוסקים, האם מותר לברך על עץ פרי ערלה:

א. **רבי עקיבא איגר** (רכו) פסק שאין לברך על אילן כזה, מכיוון שאי אפשר להינות מפירותיו, וכן פסק גם **כף החיים** (רכו שם). ב. **הבן איש חי** (רב פעלים ג, ט) **הגרש"ז אויערבך** (הליכות שלמה שם) ו**הרב עובדיה** (יחזקאל דעת שם) נקטו שמותר לברך על פירות ערלה, מכיוון שאין פגם מהותי בעץ, וזהו רק עניין של זמן עד שפירותיו יותרו באכילה.

עם זאת מחמת כך, פוסקים רבים נקטו שאין לברך על עץ מורכב, מכיוון שאין לברך על מה שנעשה כנגד רצון הבורא. ועל אף שעל פירות של עץ מורכב יש לברך שהחיינו וכפי שראינו בעבר (קדושים שנה ד'), ברכת שהחיינו היא על הפירות של האילן המורכב המותרים באכילה, ואילו ברכת האילנות היא על האילן ממש שהורכב באיסור.

מצב האילן

הגמרא במסכת ברכות (שם) כותבת, שהרואה אילנות מבלבלים מברך ברכת האילנות. נחלקו הפוסקים בעקבות כך, באיזה מצב פריחה צריך להיות האילן, כדי שיהיה אפשר לברך:

א. **הרמב"ם** (ברכות י, יג) הבין, שדווקא כאשר יש פרחים על העץ ניתן לברך, אבל כאשר כבר גדלו הפירות העץ לא נמצא במצב של פריחה ואי אפשר לברך. כך משמע גם מלשון השולחן ערוך (רכו, א) שכתב בעקבות ה**טור**, שאם איחר לברך עד שגדלו הפירות - לא יברך עוד, וכן פסקו **כף החיים** (שם, ט) ו**הרב עובדיה** (חזון עובדיה ברכת האילנות).

ב. **המרדכי** (ברכות תמח) ובעקבותיו **הב"ח** (שם, ב) ו**הגר"א** (ד"ה ואם) חלק וסבר, שלמרות שמעיקר הדין כאשר אדם פוגש אילנות המעלים פרחים עליו לברך עליהם כפי שכתב הרמב"ם, אבל אם האילן הראשון שראה היה אילן שעלו בו כבר פירות, אפשר לברך, שהרי אחרי הכל גם בעץ כזה רואים את התחדשות הבריאה.

חודש טוב²...